TO‘G‘RIDAN-TO‘G‘RI XORIJIY INVESTITSIYALARNING KORPORATIV MOLIYAVIY BOSHQARUV SAMARADORLIGIGA TA’SIRINI BAHOLASH

Zarifova Aziza
Kimyo international university in Tashkent o‘qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarning korporativ moliyaviy boshqaruv samaradorligiga ta’siri nazariy va amaliy jihatdan tadqiq etiladi. Xorijiy kapitalning korxonalar moliyaviy resurslarini kengaytirish, kapital tuzilmasini optimallashtirish, investitsion faollikni oshirish, zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini joriy etish hamda moliyaviy natijalarni yaxshilashdagi o‘rni yoritiladi. Shuningdek, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni baholashda foydalaniladigan asosiy moliyaviy ko‘rsatkichlar, jumladan, aktivlar rentabelligi (ROA), xususiy kapital rentabelligi (ROE), investitsiyalar rentabelligi (ROI), qarz yuklamasi va moliyaviy barqarorlik ko‘rsatkichlari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida xorijiy investitsiyalarning korporativ moliyaviy boshqaruv samaradorligiga ta’sirini kompleks baholash uchun ekonometrik yondashuvdan foydalanish bo‘yicha takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: *to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar, korporativ moliya, moliyaviy boshqaruv, investitsiya samaradorligi, ROA, ROE, ROI, kapital tuzilmasi, moliyaviy barqarorlik, ekonometrik tahlil.*

Kirish

Globallashuv va xalqaro kapital harakatining jadallashuvi sharoitida to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishida muhim moliyaviy manbalardan biri hisoblanadi. Xorijiy investitsiyalar nafaqat qo‘shimcha kapitalni jalb qilish, balki zamonaviy texnologiyalar, ilg‘or boshqaruv tajribasi, yangi biznes modellari va xalqaro bozorlar bilan integratsiyani ta’minlash imkonini beradi.

Korxonalar darajasida xorijiy investitsiyalarning ahamiyati, avvalo, moliyaviy resurslardan samarali foydalanish, kapital qiymatini pasaytirish, investitsion loyihalarni moliyalashtirish va aksiyadorlar manfaatlarini ta’minlash bilan bog‘liq. Shu sababli xorijiy kapitalning korporativ moliyaviy boshqaruv samaradorligiga ta’sirini ilmiy jihatdan baholash dolzarb masalalardan biridir.

Korporativ moliyaviy boshqaruv samaradorligi korxonaning mavjud moliyaviy resurslardan qay darajada samarali foydalanishi, foydalilikni ta’minlashi, kapital tuzilmasini

boshqarishi va moliyaviy barqarorligini saqlashi orqali namoyon bo‘ladi. Ushbu jarayonda to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar muhim omil sifatida qaralishi mumkin.

1. To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarning korporativ moliyaga ta’sir mexanizmi

To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar xorijiy investorning boshqa mamlakatdagi korxona faoliyatida uzoq muddatli manfaatdorlik va boshqaruvda ishtirok etishini nazarda tutadi. Bunday investitsiyalar korxonaning moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirish bilan birga, uning boshqaruv tizimiga ham ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Xorijiy investitsiyalarning korporativ moliyaviy boshqaruvga ta’sirini quyidagi asosiy yo‘nalishlarda ko‘rish mumkin:

korxonaning o‘z mablag‘lari va investitsion kapital bazasini kengaytirish;
moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish;
kapital tuzilmasini takomillashtirish;
zamonaviy moliyaviy boshqaruv mexanizmlarini joriy etish;
investitsion loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatlarini oshirish;
moliyaviy hisobot va korporativ boshqaruv shaffofligini yaxshilash;
xalqaro moliya bozorlariga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish.

Shu bilan birga, xorijiy investitsiyalarning ta’siri har doim ham bir xil bo‘lmasligi mumkin. Investitsiyaning samaradorligi korxonaning faoliyat sohasi, investitsiya hajmi, investorning boshqaruvdagi ishtiroki, mamlakatdagi institutsional muhit va makroiqtisodiy sharoit kabi omillarga bog‘liq.

2. Korporativ moliyaviy boshqaruv samaradorligini baholash ko‘rsatkichlari

Xorijiy investitsiyalarning korxona moliyaviy boshqaruviga ta’sirini aniqlash uchun bir qator moliyaviy ko‘rsatkichlardan foydalanish mumkin.

Birinchi navbatda, **aktivlar rentabelligi (ROA)** korxona jami aktivlaridan foydalanish samaradorligini ifodalaydi:

ROA = Sof foyda / Jami aktivlar × 100%

Mazkur ko‘rsatkichning o‘sishi korxonaning mavjud aktivlardan daromad yaratish qobiliyati yaxshilanayotganini ko‘rsatadi.

Ikkinchi muhim ko‘rsatkich — **xususiy kapital rentabelligi (ROE)**:

ROE = Sof foyda / Xususiy kapital × 100%

ROE aksiyadorlar tomonidan investitsiya qilingan kapitaldan foydalanish samaradorligini ifodalaydi.

Shuningdek, **investitsiyalar rentabelligi (ROI)** xorijiy investitsiyalarning iqtisodiy samaradorligini baholashda qo‘llanishi mumkin:

ROI = Investitsiyadan olingan daromad / Investitsiya miqdori × 100%

Bundan tashqari, korxonaning moliyaviy barqarorligini aniqlash uchun qarz va kapital nisbati, joriy likvidlik koeffitsiyenti, sof foyda marjasi va aktivlar aylanuvchanligi kabi ko‘rsatkichlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

3. Xorijiy investitsiyalar ta’sirini ekonometrik baholash

To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarning korporativ moliyaviy boshqaruv samaradorligiga ta’sirini statistik jihatdan aniqlash uchun korxonalar bo‘yicha panel ma’lumotlardan foydalanish mumkin.

Masalan, quyidagi ekonometrik modelni shakllantirish mumkin:

$$ROA_{it} = \beta_0 + \beta_1 FDI_{it} + \beta_2 SIZE_{it} + \beta_3 LEV_{it} + \beta_4 GROWTH_{it} + \varepsilon_{it}$$

Bu yerda:

ROA — aktivlar rentabelligi;

FDI — korxonaga jalb qilingan to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar;

SIZE — korxona hajmi;

LEV — moliyaviy leverage yoki qarz yuklamasi;

GROWTH — korxonaning o‘sish sur’ati;

β_0 — konstanta;

β_1–β_4 — model parametrlarining koeffitsiyentlari;

ε — tasodifiy xatolik.

Agar β_1 koeffitsiyenti statistik jihatdan ahamiyatli va musbat qiymatga ega bo‘lsa, tegishli tanlanma va model sharoitida xorijiy investitsiyalar hajmi bilan korxona aktivlari rentabelligi o‘rtasida ijobiy bog‘liqlik mavjudligi haqida xulosa qilish mumkin.

Xuddi shunday model ROE yoki ROI ko‘rsatkichlari asosida ham tuzilishi mumkin.

4. Xorijiy investitsiyalarning ijobiy va potensial salbiy jihatlari

To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar korxonaga qo‘shimcha moliyaviy resurslar olib kirishi natijasida ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish va yangi investitsion loyihalarni amalga oshirish imkoniyatlarini oshirishi mumkin.

Bundan tashqari, xorijiy investorlarning ishtiroki korporativ boshqaruv standartlarini takomillashtirish, moliyaviy nazoratni kuchaytirish va menejmentning hisobdorligini oshirishga xizmat qilishi mumkin.

Biroq xorijiy investitsiyalarning ta’siri muayyan xavflarni ham yuzaga keltirishi mumkin. Jumladan, xorijiy kapitalga yuqori darajadagi bog‘liqlik, valyuta risklari, dividend va foydaning repatriatsiyasi hamda investor va mahalliy aksiyadorlar manfaatlari o‘rtasidagi farqlar korxonaning moliyaviy boshqaruviga ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Shu sababli investitsiya hajmining o‘zi emas, balki uning korxonaning moliyaviy natijalari va boshqaruv sifatiga ta’siri kompleks ravishda baholanishi lozim.

5. O‘zbekistonda xorijiy investitsiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish

O‘zbekiston iqtisodiyotida xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va ulardan samarali foydalanish korxonalar moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirishning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Bunda investitsiya muhitini takomillashtirish bilan bir qatorda, korxonalar darajasida korporativ boshqaruv va moliyaviy menejment sifatini oshirish ham muhim ahamiyatga ega.

Xorijiy investorlar ishtirokidagi korxonalarda moliyaviy boshqaruv samaradorligini oshirish uchun quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratish mumkin:

investitsiya loyihalarini moliyaviy baholashning zamonaviy usullarini keng qo‘llash;

korporativ moliyaviy rejalashtirishni takomillashtirish;

pul oqimlarini samarali boshqarish;

moliyaviy risklarni muntazam baholash;

korporativ boshqaruv va ichki nazorat tizimlarini kuchaytirish;

xalqaro moliyaviy hisobot standartlaridan foydalanishni kengaytirish;

xorijiy kapitaldan foydalanish natijalarini muntazam monitoring qilish.

Xulosa

To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar korxonalarning moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirish, kapital tuzilmasini takomillashtirish va zamonaviy korporativ boshqaruv mexanizmlarini joriy etish uchun muhim omil bo‘lishi mumkin. Biroq uning korporativ moliyaviy boshqaruv samaradorligiga ta’siri investitsiya hajmi bilan cheklanmaydi. Investitsiyaning qaysi sohalarga yo‘naltirilgani, undan foydalanish samaradorligi, korxonaning moliyaviy holati va boshqaruv sifati ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xorijiy investitsiyalar samaradorligini baholashda ROA, ROE, ROI, moliyaviy leverage, likvidlik va boshqa ko‘rsatkichlardan kompleks foydalanish maqsadga muvofiq. Shuningdek, panel ma’lumotlar asosida ekonometrik modellarni qo‘llash xorijiy investitsiyalar va korxonaning moliyaviy natijalari o‘rtasidagi statistik bog‘liqlikni chuqurroq o‘rganish imkonini beradi.

Umuman olganda, korxonaga xorijiy kapitalni jalb qilishning iqtisodiy natijasi uning miqdori bilangina emas, balki ushbu mablag‘lardan foydalanish sifati, moliyaviy boshqaruv mexanizmlarining samaradorligi va investitsion loyihalarning rentabelligi bilan belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Bank. *World Development Indicators*.
2. UNCTAD. *World Investment Report.*
3. International Monetary Fund. *Balance of Payments and International Investment Position Manual*.
4. OECD. *OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment*.

5. Brealey R.A., Myers S.C., Allen F. *Principles of Corporate Finance*.
6. Ross S.A., Westerfield R.W., Jordan B.D. *Fundamentals of Corporate Finance*.
7. O‘zbekiston Respublikasining investitsiya faoliyati va xorijiy investitsiyalarga oid normativ-huquqiy hujjatlari.